

Refters en speelplaatsen

Samenvatting en beleidsaanbevelingen

Leen Dom en Linde Van Reusel

februari 2023

1 OPZET EN METHODOLOGIE VAN HET ONDERZOEK

Refters en speelplaatsen: een onderzoek naar de organisatie en beleving van middagpauzes in het basisonderwijs was een Projectmatig wetenschappelijk onderzoek (PWO)¹ van de Karel de Grote Hogeschool. Het onderzoek liep van januari 2020 tot december 2022 en werd uitgevoerd door onderzoekers uit de onderzoekscentra Pedagogie in Praktijk en Toekomstgedreven Onderwijs.

De **onderzoeksvraag** waarop dit onderzoek een antwoord trachtte te vinden was: *'Hoe kunnen basisscholen tot een middagpauze komen die als kwaliteitsvol ervaren wordt door alle betrokkenen?'*

Dit onderzoek kwam er omdat de middagpauze in het basisonderwijs een lastig gegeven is. Kinderen brengen deze tijd vaak door in grote groepen met weinig begeleiding van volwassenen. Ze vinden de middagpauze te kort of te lang, ervaren ze als te druk of net te weinig uitdagend. Kinderen willen bij hun vrienden zijn en samen spelen, ze willen zich vrij voelen terwijl er toch veel regels gelden. Leraren en directeurs ervaren de middagpauze als stresserend. Een wettelijk kader ontbreekt, waardoor er regelmatig discussies zijn over de vraag wie de middagpauze moet begeleiden. Directeurs stellen externe begeleiders aan die de pauze eveneens als lastig ervaren: kinderen stellen hun gezag op de proef en ze vinden moeilijk aansluiting bij leraren.

De volledige probleemstelling inclusief literatuurverwijzingen is hier te lezen:

<https://reftersenspeelplaatsen.kdg.be/sites/reftersenspeelplaatsen.kdg.be/files/2022-11/Refters%20en%20speelplaatsen%20-%20probleemstelling.pdf>.

Het onderzoek bestond uit **drie onderdelen**:

Deel 1: Een online survey (afgenomen in maart-mei 2020) die werd ingevuld door 327 kleuterscholen, 313 lagere scholen en 66 buitengewone scholen. We analyseerden de data met SPSS.

Deel 2: Interviews en/of observatie in negen praktijken. We namen online interviews af met vier directeurs en één leraar uit drie scholen die uit de survey als inspirerende praktijk naar voren kwamen. Een vijfde inspirerende praktijk onderzochten we uitgebreid: we namen interviews af met de directeur en drie leraren, we observeerden de middagpauze in drie klassen en onderzochten de beleving van kinderen tijdens de middagpauze aan de hand van photo-voice en creatieve methodieken. Een zesde inspirerende praktijk bezochten we tijdens een internationaal studiebezoek. We interviewden daar de directeur en de pedagogisch begeleider. Daarnaast observeerden we de middagpauze. Twee andere praktijken bezochten we als voorbereidend veldwerk. We interviewden de directeurs en één leraar, we observeerden de middagpauze en spraken met kinderen. In een negende praktijk wilden we een actie-onderzoek uitvoeren. We startten er met het onderzoeken van de beleving van kinderen aan de hand van observaties en gesprekken en interviewden de directeur en drie leraren. Door de coronapandemie konden we in deze school het actie-onderzoek niet verder uitwerken.

Deel 3: Een actie-onderzoek in drie proeftuinen. We onderzochten uitgebreid de beleving van de middagpauze bij directeurs, leraren, middagbegeleiders, kinderen en ouders. We analyseerden de onderzoeksdata aan de hand van een analyseschema dat bestond uit vier thema's (ruimte en aanbod, sfeer en groepsklimaat, organisatie en afspraken en begeleiders en begeleidingsstijl) en twee onderdelen (maaltijd en speeltijd). We ontwierpen samen met de

¹ PWO-onderzoek is onderzoek dat hogescholen uitvoeren op basis van praktijkgerichte vragen van partners uit het werkveld. Het onderzoek leidt tot kennis en innovatieve toepassingen die werkveldpartners kunnen inzetten bij praktijkuitdagingen. De Vlaamse Gemeenschap maakt hiervoor middelen vrij.

scholen actiepunten en zetten die om in de praktijk. We evalueerden aan de hand van observaties en gesprekken.

De **data** uit deel 2 en 3 bestonden uit transcripts van interviews en focusgesprekken, observatieverslagen, resultaten van korte online vragenlijsten, verslagen van overlegmomenten, foto's en filmpjes. We lazen, herlazen, bespraken met leden van het resonansoverleg en met de mensen uit de praktijk, reflecteerden en vormden het geheel om tot een bevattelijk en inspirerend verhaal met concrete tips en handvatten voor scholen.

De **resultaten** van het onderzoek zijn:

- Een website met handvatten en inspiratiemateriaal voor scholen:
<https://reftersenspeelplaatsen.kdg.be/>.
- Een rapport met de onderzoeksresultaten van de survey:
<https://reftersenspeelplaatsen.kdg.be/sites/reftersenspeelplaatsen.kdg.be/files/2022-10/Rapport%20survey%20Refters%20en%20speelplaatsen.pdf>
- Algemene conclusies en beleidsaanbevelingen in dit rapport.

2 ALGEMENE CONCLUSIES

We vatten hieronder de resultaten van de survey samen. We gaan achtereenvolgens in op de organisatie van de middagpauze en de knelpunten die scholen ervaren.

2.1 Hoe organiseren scholen hun middagpauze?

Scholen organiseren hun middagpauzes overwegend zelf. In een kleine minderheid (minder dan 5%) van de scholen is het een organisatie voor buitenschoolse opvang die instaat voor de middagpauze.

Het valt op dat ongeveer de helft van de scholen aangeeft dat leraren de middagpauze begeleiden, al behoort deze taak eigenlijk niet tot hun opdracht. Soms worden de leerkrachten bijgestaan door betaalde medewerkers of vrijwilligers en in de tweede plaats kinderverzorgers. Die laatsten worden vooral in het kleuteronderwijs ingezet.

De betaalde medewerkers of vrijwilligers zijn veelal kortgeschoold. De kwalificatie-eisen liggen laag. Scholen verwachten doorgaans een bewijs van goed gedrag en zeden en een minimale kennis van het Nederlands. Middagbegeleiders worden aangeworven via informele kanalen zoals mond-tot-mondreclame, via een rondvraag bij begeleiders die op andere momenten op school aanwezig zijn of via ouders. Ook via de VDAB of de gemeentewerking wordt er gerekruteerd. Deze medewerkers krijgen weinig ondersteuning bij hun taak.

40% van de scholen geeft aan dat de middagpauze wordt betaald met werkmiddelen. Een kleine 40% geeft aan de middagpauze te betalen door een bijdrage van de ouders te vragen. In ongeveer 20% van de scholen wordt de middagpauze betaald met subsidies van de gemeente. Dat laatste is vooral het geval in het gemeentelijk onderwijs.

2.1.1 De maaltijd

71% van de kleuters, 66% van de leerlingen van de lagere school en 52% van de leerlingen uit het buitengewoon onderwijs eet in een refter. Ongeveer 20% van de leerlingen eet in de klas. In de rest van de scholen is er een combinatie: sommige leerlingen eten in de klas en andere in de refter. Ongeveer de helft van de scholen geeft aan dat kinderen warm kunnen eten op school. Merk op dat onze gegevens uit de survey dateren van voor de coronapandemie. Heel wat scholen zijn na de pandemie overgeschakeld naar eten in de klassen.

2.1.2 De speeltijd

Kinderen spelen tijdens de middagpauze vooral op de speelplaats. In ongeveer één op vier scholen spelen kinderen ook in een tuin. Bij nat weer spelen kinderen overwegend onder het overdekte gedeelte van de speelplaats. Heel wat scholen, vooral die uit het buitengewoon onderwijs (77%) en het lager onderwijs (62%) geven aan dat ze extra activiteiten zoals sport, muzische activiteiten, voorlezen organiseren tijdens de middagspeeltijd. Voor kleuters is dat minder vaak het geval.

2.2 Welke knelpunten ervaren scholen?

2.2.1 Algemene knelpunten

De grootste knelpunten die scholen ervaren hebben te maken met het **begeleiden van de middagpauze**. Zowel wanneer leraren de middagpauze begeleiden als wanneer externen of vrijwilligers de middagpauze begeleiden, ervaren scholen moeilijkheden. Een belangrijk knelpunt is daarbij de ontoereikende begeleider-kindratio: er zijn te weinig begeleiders voor het aantal kinderen dat op school blijft tijdens de middag.

Als leraren instaan voor de begeleiding tijdens de middagpauze kunnen ze zelf geen volwaardige pauze of rust nemen en hebben ze minder tijd voor overleg met collega's. Bovendien verhoogt het begeleiden van de middagpauze de werkdruk voor leraren. Directeurs vinden het vaak moeilijk om leraren te motiveren om de middagbegeleiding op te nemen. Bovendien is er veel verschil tussen scholen: in sommige scholen worden leraren betaald om middagtoezicht te doen, in andere scholen niet. Dat zorgt voor wrevel.

Wanneer anderen dan leraren de begeleiding op zich nemen, geven scholen de volgende knelpunten aan: motivatie en bekwaamheid (kennis Nederlands, pedagogisch handelen, doorgeven van informatie, organisatorisch inzicht,...). Er is weinig tot geen budget voor opleiding van deze begeleiders en dat is nochtans gewenst. Daarnaast bestaat er geen volwaardig statuut voor deze begeleiders en ontbreken structurele verloningsmogelijkheden.

Scholen hebben veel moeite om voor de job van middagbegeleider mensen te vinden. De uren zijn heel beperkt en de verloning ligt laag. Directeurs doen hun best om extra aanstellingstijd te vinden, bijvoorbeeld door de opdracht van middagbegeleider uit te breiden met een poetstaak of door voor- en naschoolse opvang te combineren met middagbegeleiding, maar dat lukt niet altijd. Begeleiders krijgen doorgaans een korte uitleg over regels en verwachtingen. Soms is er een officieel sollicitatiegesprek maar meestal is de directeur vooral blij dat er iemand gevonden is om de taak in te vullen. Reflectie- of functioneringsgesprekken zijn er zelden voor deze medewerkers, net zomin als vormingen of informatiebundels.

Scholen ervaren bovendien een **administratieve last** met betrekking tot de registratie van leerlingen, de facturatie en de onbetaalde rekeningen.

2.2.2 Knelpunten over de maaltijd

De **inhoud van de brooddozen** is een knelpunt dat respondenten vaak vernoemen in verband met de maaltijd. Leerlingen krijgen soms te weinig of teveel eten mee in hun brooddoos. Ongeveer één op vijf kleuterscholen, één op vier lagere scholen en twee op drie buitengewone scholen geeft aan dat kinderen regelmatig met een lege brooddoos naar school komen. Kinderen krijgen soms ongezonde voeding mee zoals pizza, frieten, hamburgers, koffiekeuken of harde en beschimmelde boterhammen. Scholen die warme maaltijden voorzien, halen als knelpunten aan dat deze maaltijden niet altijd vers zijn, ongezond zijn, te weinig groenten

bevatten en dat ze onaantrekkelijk ogen. Een ander knelpunt met betrekking tot de warme maaltijden is dat die vaak lang van tevoren besteld moeten worden.

Heel wat scholen vernoemen knelpunten in verband met de **infrastructuur**: een te kleine refter, slechte akoestiek, een ongezellige refter.

Scholen geven ten slotte aan dat ze de maaltijd niet als een gezellig samenzijn ervaren maar eerder als een **stressmoment** doordat er te weinig rust is, er veel opgelegde of onduidelijke afspraken zijn en de jongste kleuters vaak moe zijn tijdens de middagpauze.

2.2.3 Knelpunten over de speeltijd

In de eerste plaats hebben de knelpunten over de middagspeeltijd te maken met **speelmogelijkheden, spelmateriaal en activiteiten**. Kinderen hebben nood aan meer materialen, ervaren te weinig speelmogelijkheden, speelprikkels en uitdaging op de speelplaats. Er is weinig mogelijkheid voor kinderen tot creatief spel of bouw- en constructiespel en er zijn weinig kansen voor fantasiespel, explorerend spel en rustig spel. Wanneer scholen extra activiteiten of spelmateriaal voorzien, ervaren ze knelpunten als: aanbod van activiteiten vereist nog meer inspanning van de leraren, uitleen van spelmateriaal loopt fout, materiaal gaat stuk.

Een tweede groep knelpunten heeft te maken met **het welbevinden van de kinderen en het naleven van regels en afspraken**. Scholen geven aan dat leerlingen zich niet aan de regels en afspraken houden, dat sociale relaties tussen de kinderen tijdens de middagspeeltijd onder druk staan. Er komt pestgedrag voor, net als vechtpartijen, ruzies, agressie. De tijd en het personeel ontbreken om relationele of emotionele problemen tijdens de middag degelijk aan te pakken. Verder is het moeilijk om tijdens de middagspeeltijd zorg te dragen voor alle kinderen, ook de stille kinderen. Jonge kleuters lopen vaak verloren in de grote groep en weten niet wat gedaan. Scholen geven aan dat het welbevinden van de leerlingen laag is doordat de speeltijd te lang duurt waardoor verveling en conflicten ontstaan. Ze hebben niet altijd de mogelijkheden om de speeltijd in te korten omdat ze de schooldag niet te vroeg willen stoppen. Dat is immers lastig voor ouders.

Een derde grote groep van knelpunten heeft te maken met **infrastructuur en organisatie**. Scholen hebben te weinig ruimte, een speelplaats die verouderd is, een te grote open speelplaats, te veel beton, te weinig groen, natuur en exploratie, te weinig speelzones en speeltuigen en een gebrek aan budget en visie. Heel wat scholen geven aan dat er geen plaats is op de speelplaats voor kinderen om tot rust te komen. Ook de schuilmogelijkheden bij slecht weer zijn vaak ontoereikend. De leerlingen moeten zich bij slecht weer verplaatsen naar een te klein overdekt stuk speelplaats of naar een binnenruimte (turn- of speelzaal) die niet aangepast is waardoor grote drukte ontstaat. Het toezicht aan de toiletten is eveneens een knelpunt.

2.3 Een noodkreet

De knelpunten die uit de survey naar voren kwamen, zagen we terug in de praktijkobservaties uit deel 2 en 3 en in de gesprekken die we in de loop van het onderzoek voerden met mensen uit de praktijk.

Tijdens observaties en in gesprekken met directeurs, leraren, middagbegeleiders, kinderen en ouders zagen en hoorden we hoe scholen worstelen met de middagpauze. We botsten op **schrijnende getuigenissen en verhalen**. Vooral de middagspeeltijd voor de kinderen van de lagere school wordt als moeilijk ervaren. Schooldirecteurs geven aan dat **geweld op de speelplaats** een groot probleem is. Kinderen 'ontploffen' steeds vaker. Leraren weten, ondanks hun pedagogische scholing, niet hoe ze dat gedrag moeten aanpakken. De externe begeleiders die tijdens de middag aan zet zijn, hebben geen pedagogische bagage. Sommigen

zetten de eerste stappen richting de arbeidsmarkt, anderen hebben een grote maatschappelijke kwetsbaarheid. Zij worden met weinig ondersteuning voor de leeuwen gegoid op de speelplaats. De combinatie van te weinig bekwame begeleiders en teveel kinderen die op een beperkte plaats samen moeten spelen mondt uit in verhalen van gefrustreerde middagbegeleiders en kinderen. Ook leraren geraken gefrustreerd omdat ze door hoog oplopende emoties tijdens de speeltijd, niet rustig kunnen starten met hun lessen na de middag.

Middagbegeleiders vertelden ons dat ze met schrik op de speelplaats staan en tijdens hun job vooral proberen om overeind te blijven:

"Kinderen zijn onrespectvol en onbeleefd. De beste manier om daarmee om te gaan is te laten zien dat het je niet kan raken" (middagbegeleider)

"Kinderen kijken neer op ons. In mijn vorige school was dat nog veel erger dan hier. Hoe ik daarmee om ging? Ik bouwde een muurtje rond mij. Ik verschuilde mij ook achter administratief werk." (middagbegeleider)

Leraren ervaren de begeleiding van de middagpauze als negatief:

"Ik vind het verschrikkelijk. Het voelt altijd als een rush. Meestal ga ik met hoofdpijn buiten. Je bent heel de tijd aan het heen en weer hollen ondertussen zijn de kinderen niet aan het luisteren." (leraar)

We zagen kinderen, kleuters nog, die proberen hun mannetje te staan in de 'jungle' van de speelplaats:

"Die heeft mij geslagen maar ik ga sterk worden. Ik ga straks terugslaan. (...) Ik heb het gedaan. Ik ben sterk geweest." (kleuter)

We zagen lagere schoolleerlingen met elkaar vechten, begeleiders uitdagen en vervolgens weglopen. We zagen begeleiders die niet goed wisten hoe te reageren.

"Ik kan er toch moeilijk achter lopen als ze weglopen als ik iets zeg. We zijn een beetje machteloos dan hè." (middagbegeleider)

We zagen kinderen die last hebben van agressief gedrag van medeleerlingen.

Vincent² (3de leerjaar) zit in tranen aan de kant. Hij vertelt wat er aan de hand is: "Omdat ik tegen de juf was gaan zeggen dat Max iemand had op de grond gegoid, pakt hij me vast en zegt Max: 'Jij moet je mond houden.' Vincent snikt: 'Ik wil eens normale vrienden.' 'Het is vaak Max'. 'Als ik iets verkeerd zeg, wordt hij agressief.' 'Hij doet mij vaak pijn.' 'En andere kinderen ook'. 'Ik vind het niet leuk dat hij altijd wil meespelen'. 'Als ik wil voetballen is hij daar ook altijd'. 'Ik speel graag met Jens en dan komt Max altijd meedoen en dan wordt het ruzie'. 'In de klas doet hij dat minder. Dan is de juf erbij'. 'Als Max er eens niet bij zou zijn zou de speeltijd wel leuk zijn. Hetzelfde met Noah. Die zegt soms fuck you en steekt zijn middelvinger op.'

We hoorden kinderen taal gebruiken die ook ons doet slikken

"Dat is hier kindermishandeling. Die juf heeft niet het recht om te zeggen dat ik mijn boterham moet opeten." (leerling lagere school)

We hoorden directeurs die ten einde raad zijn:

"Die middagpauze hier bezorgt mij ongelooflijk veel stress. We hebben al vanalles geprobeerd om het goed te laten lopen. Ik ga vaak zelf op de speelplaats staan tijdens de middag. Dan loopt het goed. Ik kom tussen. Ik los dingen op. Als het alleen de

² De namen van de kinderen in dit rapport zijn fictief.

vrijwilligers zijn dan is het moeilijk. Er zijn sowieso veel ruzies, onbeleefd taalgebruik.” (directeur)

“De groep van de vrijwilligers is een heel extra team dat ik moet aansturen. Een team dat veel sturing nodig heeft. Want dat loopt vaak niet goed. Ik moet heel dikwijls tussenkomen. Er vallen ook regelmatig mensen uit. Dat is een extra job erbij zal ik maar zeggen.” (directeur)

“Wij hebben de ouders van twee kinderen die we niet konden hanteren tijdens de middagspeeltijd voor de keuze gesteld: je kind gaat tijdens de middag naar huis of je kind moet tijdens de middag binnenblijven in de klas. Eén leerling gaat nu thuis eten. De andere leerling blijft onder toezicht in de klas.” (directeur)

Het is duidelijk dat er iets moet gebeuren aan de middagpauze op school. Om na te gaan hoe dat kan, behandelen we het wettelijke kader.

2.4 Het wettelijke kader

Officieel behoort de middag **niet** tot de opdracht van het schoolpersoneel. In het **basisonderwijs** moet een school instaan voor **opvang en toezicht** tijdens de periode van de **normale aanwezigheid van de leerlingen**. Die periode loopt vanaf 15 minuten voor de eerste les 's morgens tot 15 minuten na de laatste les 's middags en vanaf 15 minuten voor de eerste les 's namiddags tot 15 minuten na de laatste les 's avonds. Scholen zorgen voor meer opvang, maar ze zijn daartoe niet verplicht.

2.4.1 Onderwijzend personeel mag geen middagtoezicht doen

De prestatieregeling voor personeel sluit het middagtoezicht expliciet uit van het taken- en opdrachtenpakket van het onderwijzend personeel van het basisonderwijs. In uitzonderlijke omstandigheden en op een niet-systematische wijze kan het middagtoezicht toch opgelegd worden aan de personeelsleden. Dat moet dan onderhandeld worden in het lokaal comité. Kinderverzorgers kunnen evenmin systematisch ingezet worden tijdens de middag.

2.4.2 Flankerend onderwijsbeleid

Het lokaal bestuur kan via het decreet van het flankerend onderwijsbeleid een rol spelen in de middagpauze. Een lokale overheid kan immers sociale voordelen bieden aan scholen op haar grondgebied. Eén van de sociale voordelen is het middagtoezicht. Lokale besturen kunnen dat middagtoezicht overnemen of mensen betalen die het middagtoezicht verzorgen. Dat kunnen ook leraren zijn.

2.4.3 Kosten van het middagtoezicht

Het middagtoezicht valt samen met warme maaltijden of dranken tijdens de middag buiten de maximumfactuur. Scholen kunnen ouders dus om een financiële bijdrage vragen.

2.4.4 Decreet buitenschoolse opvang en activiteiten

Sinds 2021 ging het BOA-decreet (buitenschoolse opvang en activiteiten) van start. Dat decreet heeft als voornaamste doel een **geïntegreerd aanbod van buitenschoolse opvang en activiteiten** te organiseren voor alle kinderen en gezinnen. Het lokaal bestuur heeft de regie in handen en werkt samen met partners in een samenwerkingsverband een lokaal buitenschoolse beleid uit.

Het decreet sluit in artikel 2 echter expliciet het organiseren van middagopvang op school uit als buitenschoolse activiteit. **De middagopvang valt bijgevolg niet onder de toepassing van dit decreet.**

Wil je meer lezen over het wetgevend kader voor het middagtoezicht? Dat vind je op onze website: <https://reftersenspeelplaatsen.kdg.be/wetgeving>

2.5. Analyse: Een verouderde wetgeving voor een lastige taak

De wetgeving over de uitsluiting van het middagtoezicht uit de opdracht van leraren dateert uit een tijdperk waarin kinderen vaker dan nu hun middagpauze thuis doorbrachten. De praktijk leert ons dat momenteel bijna alle kinderen op school blijven tijdens de middag. Bovendien is de taak van de middagbegeleiding er niet makkelijker op geworden. De diversiteit onder de kinderen is groot. Kinderen met uiteenlopende ervaringen en sociale vaardigheden komen tijdens de middagpauze samen in een grote groep waar er weinig volwassenen zijn om sturing te geven. Daardoor is de begeleiding van de middagpauze een lastige taak, waar je heel wat competenties voor nodig hebt: basiskennis van pedagogie, kennis over welbevinden en betrokkenheid van kinderen, kennis over hoe je kinderen kan stimuleren in hun spel, sociaal-emotionele behoeften van kinderen erkennen en herkennen, een stimulerende omgeving kunnen creëren, groepsprocessen begeleiden, bemiddelen bij ruzies, Een taak die je niet aan eender wie kunt overlaten. En toch is het dat wat vandaag gebeurt. Directeurs zijn blij dat ze iemand vinden om de middagopvang te verzorgen. Het doet er in die context niet veel toe of die persoon gemotiveerd is, over de nodige basiscompetenties beschikt en überhaupt mentaal overeind blijft tijdens een middagpauze.

Het wetgevende kader geeft niemand expliciet de opdracht om het middagtoezicht te organiseren. Het departement onderwijs beschouwt het middagtoezicht ook vandaag niet als een opdracht voor onderwijs, hoewel nagenoeg alle schoolkinderen tijdens de middag op school blijven. Het departement welzijn wil de hete aardappel niet overnemen. Het nieuwe BOA-decreet sluit expliciet het middagtoezicht uit. In de praktijk staan de schoolbesturen in voor de middagbegeleiding en besteden ze de klus doorgaans uit aan de schooldirecteur. Die moet dan op zoek naar achterpoortjes en tussenoplossingen om de middagtijd zo goed en zo kwaad als mogelijk te overbruggen. Financieel wordt de directeur op vele plaatsen geholpen door de lokale besturen die via hun flankerend onderwijsbeleid middagtoezichters (deels) betalen. Maar de administratie en aansturing komen in de meeste gevallen bij de schooldirecteur terecht en veroorzaken heel wat extra planlast en zorgen.

3 BELEIDSAANBEVELINGEN

Vertrekkend van de knelpunten stellen we een aantal aanbevelingen voor. Het algemene vertrekpunt voor deze aanbevelingen is het welbevinden van kinderen. Dat lichten we in een eerste paragraaf toe. Vervolgens formuleren we een route naar een kwaliteitsvolle middagpauze. We vertrekken daarbij van aanbevelingen die op korte termijn kunnen ingevuld worden om verder te gaan naar aanbevelingen op middellange termijn en op lange termijn. Voor die lange termijn vragen we om buiten de gangbare paden van het onderwijs te denken.

3.1 Algemeen vertrekpunt: kijken door de ogen van het kind.

"Wie zorgt er voor jou tijdens het eten?" "Niemand. De meester en de juf zeggen iets als er iemand iets verkeerd doet. Maar er is niemand die voor ons zorgt. Als we onze mama missen, is er niks." (Otto, 8 jaar)

"Een dertigtal vierjarigen lopen rond op de speelplaats tijdens de middag. Er is nergens een volwassene te bekennen. De middagbegeleider blijkt ziek te zijn. De juf van de klas is aan het

helpen in de slaapklas. Niemand lijkt te weten wie deze kinderen moet begeleiden.” (fragment uit een observatieverslag)

Kinderen hebben er geen boodschap aan wie officieel de taak heeft om hen te begeleiden. Zij willen vooral een bekend gezicht: iemand die hun naam kent, iemand die hun schoenveters knoopt, iemand die hen een knuffel geeft als ze zich pijn doen, iemand die vraagt of ze genoeg gegeten hebben, iemand die hen tot de orde roept als ze over de schreef gaan, iemand die voor hen zorgt.

Het algemene vertrekpunt van onze beleidsaanbevelingen is om te kijken naar de middagpauze door de ogen van de kinderen. Het welbevinden van kinderen tijdens de middagpauze staat onder druk. Wij pleiten ervoor om aan dat welbevinden van kinderen te werken. Samen. De Vlaamse overheid, scholen en schoolbesturen, lokale overheden en pedagogische begeleidingsdiensten en andere begeleidingsactoren kunnen elk een steentje bijdragen aan de middagpauze van de toekomst.

3.2 Aanbevelingen op korte termijn

We brengen op onze website voor scholen heel wat tips en inspiratie samen om de middagpauze kwaliteitsvoller te maken. Beleidsmatig hebben we voor **scholen en schoolbesturen** de volgende aanbevelingen:

- Uit ons onderzoek blijkt dat inzetten op kinderparticipatie dé manier is om de middagpauze kwaliteitsvoller te maken. Daarom vinden we het een aanbeveling voor scholen om een leerlingenraad in te richten, waarin de middagpauze een regelmatig terugkerend thema is.
- Scholen waar de middagpauze een prioritair werkpunt is, kunnen ervoor kiezen om hun zorgcoördinator in te zetten om kinderen te begeleiden tijdens de middagpauze en om de begeleiders van de middagpauze te coachen en aan te sturen. In de meeste scholen hebben zorgcoördinatoren de taak om individuele zorgtrajecten van kinderen op te volgen. Een school kan ook de keuze maken om zorgbeleid breder in te vullen en in te zetten op welbevinden en betrokkenheid van kinderen tijdens de middagpauze.
- Scholen hebben ook de mogelijkheid om te onderhandelen met lokale besturen om via het flankerend onderwijsbeleid de middagspeeltijd beter uit te bouwen door extra aanbod te voorzien (zie hieronder).

Ook **lokale overheden** kunnen een rol spelen in het verbeteren van de middagpauze op korte termijn:

- Lokale besturen kunnen via hun flankerend onderwijsbeleid de middagpauze op de scholen van hun grondgebied verrijken. Lokale besturen zijn momenteel volop bezig met het uitwerken van de samenwerkingsverbanden in het kader van het BOA-decreet. Besturen kunnen ook voor de middagpauze samenwerkingen voorstellen. Scholen geven aan dat een verrijkend aanbod voor kinderen tijdens de middagpauze een grote meerwaarde zou zijn: een kunstworkshop, drama, een muzieklus, een sportactiviteit, of een voorleesuurtje. De middagpauze moet weliswaar uit het geïntegreerd vrijetijdsaanbod gehouden worden waarnaar het BOA-decreet verwijst, maar via de wetgeving voor het flankerend onderwijsbeleid zijn er samenwerkingen mogelijk met deeltijds kunstonderwijs, met lokale sportclubs of met vrijwilligers aangestuurd door de lokale overheid.
- Daarnaast is het onze aanbeveling voor lokale besturen om middelen vrij te maken voor de opleiding en ondersteuning van externe middagbegeleiders.

Pedagogische begeleidingsdiensten en andere begeleidingsactoren moeten op korte termijn inzetten op de opleiding en ondersteuning van middagbegeleiders op school. In ideale omstandigheden krijgt die opleiding en ondersteuning de vorm van werkbegeleiding ter

plaats. Maar ook groepssessies met begeleiders van diverse scholen kunnen een meerwaarde bieden.

De Vlaamse overheid bevelen we op korte termijn aan om richtlijnen te voorzien om de financiële bijdrage voor ouders voor de middagpauze te begrenzen. Een verplicht sociaal tarief zou hier een mogelijkheid kunnen zijn. Een maximumbegrenzing van de factuur voor de middagpauze of het laten inkantelen van de kosten in de maximumfactuur voor ouders zijn andere mogelijkheden.

3.3 Aanbevelingen op middellange termijn

Onze aanbevelingen op middellange termijn gelden voor het departement onderwijs van de Vlaamse overheid.

Ten eerste bevelen we aan om een nieuw ambt in te voeren in het basisonderwijs. Gelijkaardig aan het ambt opvoeder, zoals dat in het secundair onderwijs bestaat en naast de bestaande zorgcoördinatoren, willen we pleiten voor het ambt '**pedagogisch ondersteuner**'. De opdracht van de pedagogisch ondersteuner bevat expliciet de organisatie en invulling van de middagpauze en de andere speeltijden op school. De pedagogisch ondersteuner neemt de aansturing en professionalisering van eventueel andere middagbegeleiders op zich.

Ten tweede bevelen wij aan dat het departement onderwijs de leiding neemt om **een wetgevend kader** voor de middagpauze uit te werken. Dat kader kan er alleen komen als de onderwijsactoren buiten de betreden paden van de strakke onderwijsprestatieregeling en het principe 'één leraar voor één klas' denken. Het kader houdt rekening met de volgende aandachtspunten:

- Leraren zijn de meest aangewezen personen om de middagpauze te begeleiden, geven de scholen aan.
- Leraren hebben recht op een middagpauze en functioneren beter als ze een langere pauze kunnen nemen.
- Begeleiders van de buitenschoolse opvang kunnen mee ingeschakeld worden in de middagbegeleiding, zolang zij een werkbare job hebben.
- Voor kinderen blijft de middagpauze vrije tijd.

Het departement onderwijs kan in de uitwerking van het kader zoeken naar samenwerkingen met het departement welzijn. Beleidsmakers uit beide departementen moeten nadenken over voorwaarden, statuten en middelen om de middagbegeleiding structureel vorm te geven.

3.4 Aanbevelingen op lange termijn

Op lange termijn bevelen wij de beleidsmakers aan buiten de huidige structuren en kaders te denken en te vertrekken van de noden van kinderen.

Voor **de jongste kinderen** (0-6 jaar) pleiten wij voor **een geïntegreerd systeem van zorg en onderwijs** waarin kinderen een ganse dag op dezelfde plaats verblijven. Baby's, peuters en kleuters kunnen daar samen spelend leren, begeleid door een gemengd team van kinderbegeleiders, pedagogisch ondersteuners en kleuteronderwijzers. Zorg, spelen en leren gaan hand in hand en de voormiddag vloeit vlot over in de lunchpauze, zoals nu in de kinderdagverblijven al het geval is. Kinderen krijgen 's middags een gezonde warme maaltijd en kunnen al naargelang hun noden slapen na de middag. In zo'n systeem vormt de middagpauze geen probleem.

Voor de **kinderen van de lagere school** (7-12 jaar) bevelen we aan om de middagpauze expliciet deel te laten uitmaken van de schooldag. Wij willen daarbij de gehele dagstructuur van een kind in het basisonderwijs onder de loep te nemen. Met de blik gericht op de noden van kinderen en ouders moeten de beleidsmakers een ideaal dagverloop uittekenen. Dat dagverloop heeft een afwisseling tussen les, niet-gestructureerde vrije tijd en een

gestructureerd vrijetijdsaanbod op school of in de buurt. De gestructureerde vrije tijd wordt aangeboden door al dan niet lokale en al dan niet professionele partners: deeltijds kunstonderwijs, sportclubs, theatergezelschappen, boekenclubs, programmeerclubs, ouders, grootouders, ... Tijdens deze momenten zijn de leraren vrij om te vergaderen, lessen voor te bereiden, pauze te nemen. De niet-gestructureerde vrije tijd kan een samenwerking en beurtrol zijn tussen leraren en begeleiders buitenschoolse opvang, opvoeders of leerlingenbegeleiders, pedagogisch ondersteuners, zorgcoördinatoren, ... Kinderen krijgen dan echte vrije tijd, die ontspanning biedt. Ze kunnen op die momenten vooral doen wat ze zelf willen, bij voorkeur op een plaats die ze zelf kiezen.

In deze ideale school is **de ruimte** optimaal afgestemd op niet-gestructureerde vrije tijd. Denk daarbij aan: een grote buitenruimte met veel groen, rustige hoeken om te zitten, te babbelen of te liggen, actieve hoeken waar er gebouwd kan worden, waar kinderen kunnen klauteren, plekken waar kinderen geprikkeld worden in hun fantasiespel, een plaats waar er losse materialen zijn (loose parts) waar kinderen mee aan de slag kunnen, een leeshoek, een plaats om te sporten. In deze school kunnen kinderen tijdens de niet-gestructureerde vrije tijd ook kiezen om wat te werken of rustig te spelen in hun eigen klaslokaal.

Tijdens de middagpauze van deze ideale dag voor kinderen, krijgen de kinderen een gezonde en duurzame **maaltijd** aangeboden op school.

De dag mag in dat ideale scenario **langer** duren dan tot 15.30u. De gestructureerde en niet-gestructureerde vrije tijd zijn immers geïntegreerd in de dag. Ouders hoeven zich niet meer te haasten om op tijd aan de naschoolse opvang te zijn om hun kind in zeven haasten iets te eten te geven en vervolgens naar de hobbyclub te brengen.

Het **personeel** van deze ideale school bestaat uit een team van leraren aangevuld met opvoeders, pedagogisch ondersteuners, psychologen, logistieke medewerkers, ... Samen staan ze in voor het welzijn en leren van de kinderen. Leraren hebben in dat scenario kindvrije tijd om zelf te eten, te overleggen en lessen voor te bereiden op school.

In dat ideale scenario hoeven ouders bovendien geen bijdrage te betalen voor de maaltijd en de vrijetijdsinvullingen.

4 TOT SLOT

We hopen met dit rapport de nood aangetoond te hebben om werk te maken van de middagpauze, de blinde vlek van het onderwijs. In de loop van het project hebben we ondervonden dat de middagpauze een thema is dat de gemoederen van alle betrokkenen beroert. Wij hebben getracht de beleving van de betrokkenen naar voren te brengen. Een kant-en-klare oplossing hebben we niet. Verder onderzoek is ons inziens nodig om na te gaan hoe een goed wetgevend kader voor de middagpauzes eruit kan zien en welke rol elk van de partijen hierin kan spelen. Interessant daarbij zou zijn om te onderzoeken hoe andere landen hun middagpauze inrichten en welke *good practices* we daar vinden.